

I.2 UMĚLECKÉ ZTVÁRŇOVÁNÍ TĚLA Z POHLEDU GENDERU

Tělo je to nejmenší, co může žena dát muži.

Romain Rolland

V dějinách výtvarného umění lze nalézt stovky příkladů odlišných přístupů k zobrazování těla a je faktem, že jsou to převážně umělci-muži, kteří věnují pozornost ženskému tělu. Postmoderní teorie umění upozorňuje na skutečnost, že v minulých obdobích (včetně moderny) je ženské tělo pojednáváno právě především muži a je jimi vnímáno jako objekt jejich touhy. Zlom nastává v momentě zintenzivnění zájmu žen-umělkyní o pojednání vlastní tělesnosti, která nespočívá pouze ve vnějším zobrazování těla, jež ve své kráse a dokonalosti slouží k plnění sexuálních tužeb mužů. Zkoumání širších aspektů tělesnosti, zvláště pak proměn autonomních potřeb a podob ženského těla, je ve výtvarném umění spjata především s feministicky zaměřenými teoretičkami představovanými osobnostmi, jako jsou Judy Chicago, Lucy Lippard, Linda Nochlin, Donna Haraway, Martina Pachmanová, Judith Butler a další.

Chceme-li se zabývat tělesností jako takovou, je třeba právě v kontextu výtvarného umění zmínit kromě genderových pojetí také vztah tělesnosti a poznání, kterému věnovala pozornost celá řada filozofů a teoretiků umění. Teoretička Hana Porkertová poukazuje v této souvislosti na myšlenky Donny Haraway, jež se zabývala přechodem k aktuálnímu problému tzv. „odtělesnění poznání“, který s sebou nese riziko odcizení se sám sobě a dále i riziko přílišného objektivizování poznání světa (tento přístup k reflexi světa je vlastní zejména mužům), jehož fyzická stránka je stále více opomíjena:

Donna Haraway (1991) přináší redefinici feministického subjektu, potažmo subjektu jako takového v metafoře kyborga. Tato metafora slouží na jedné straně jako odmítnutí univerzální kategorie subjektu, na straně druhé se ale díky své situovanosti vyhýbá relativismu. Kyborg vyvolává zmatení hranic vytyčujících staré dualismy (člověk/stroj, muž/žena, subjekt/objekt) a zároveň není možné redukovat jej na jednotlivé složky těchto dualit (buď, anebo; redukován nemůže být žádný subjekt, kyborg je ale zřetelným příkladem). Situovaností pak Haraway (1991) rozumí dílčí perspektivu poznání, která je těsně spjata s tělesností. Kritizuje tak představu objektivního univerzálního poznání založeného na transcendenci netělesného subjektu.⁵

Fenomén odtělesnění je v posthumanitních vědách permanentně sledován a je zkoumán zejména v transdisciplinárním diskurzu. Teoretici umění se odkazují na filozofické úvahy, ale i na přírodovědné výzkumy. Například teoretička Zdeňka Špiclová píše o propojení zkoumání odtělesnění s posthumanistickou filozofií a upozorňuje na význam metaforického ztvárnování tohoto tématu v umění:

Fenomén odtělesnění je úzce spojen s kybernetickým a posthumanistickým diskurzem, což jsou obory, které mají na současné virtuální umění přímý vliv, a proto má cenu se tímto fenoménem v kontextu virtuálního umění zabývat. Kybernetika poskytuje technologickou bázi, na které jsou umělecká díla realizována, posthumanismus je jedním z myšlenkových proudů, na který virtuální umění reaguje. Debatu o odtělesnění, tedy o metaforickém (u některých autorů ale i faktickém) vyvázání člověka z jeho fyzického těla (které je chápáno jako limitující), otevřel především matematický model odtělesněné informace, který byl už ve 40. letech inspiro-

5 Porkertová, H. (2013). Potíže s hmotou: Judith Butler a/nebo nový materialismus? [Online]. In: Gender a výzkum (s. 41-51). *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, cit. s. 43. Retrieved from http://www.genderonline.cz/uploads/2b9a8418277f98ff7bb81235196a712f6561d5e6_porkertova-potize-s-hmotou.pdf

ván prací matematika Clauda Shannona a který se stává formujícím pro zakládající postavy kybernetiky a počítačové vědy – Norberta Wienera a jeho koncept informačního těla – a Alana Turinga s jeho slavným myšlenkovým experimentem, tzv. Turingovým testem.⁶

Dalším v současnosti intenzivně diskutovaným jevem je „kyberfeminismus“. Je založen na snaze oprostit se od omezení, které tělesnost jako taková s sebou přináší, a změnit způsoby nahlížení na ženské tělo a způsoby zacházení s ním. Důležitou roli zde sehrává také reflexe výzkumů v biotechnologii, která se přímo promítá do diskurzu v humanitních vědách. S možností vytvoření ženy-kyborga jsou navrhovány také změny sociální představující nové vize uspořádání společnosti. Ženy se skrze nové technologie dostávají více do struktur ovládajících a řídicích společnost a ustupují ze svých tradičních rolí milenky, manželky a matky, v nichž tělo dominovalo.

Do popředí zájmu veřejnosti i odborníků z humanitních věd se dostávají snahy žen související s vlastněním těla a s kritikou obchodování s tělem. Obchod s tělem, například s pornografií, je reflektován i v uměleckých dílech. Tělo samo o sobě se stává nejenom zbožím, ale i místem pro dramatický experiment. Ženy-umělkyně provádějí své umění přímo na svém těle a manipulují s vlastní tělesností (Orlan, Mariko Mori), aby upozornily na nebezpečí určitých společností automaticky tolerovaných přístupů k vnímání ženské tělesnosti. Některé autorky se věnují tématu konfrontace svobody v zacházení s tělem a s tradicemi, jež tělesné projevy svazovaly – příkladem tohoto druhu tvorby je Shirin Neshat, iránská vizuální umělkyně žijící v New Yorku. Tato autorka pracuje s fotografií a videem. Tematizuje feminitu a maskulinitu tak, že parafrázuje tradiční projevy obou pohlaví. Mimo jiné sleduje také proměnu identity ženy uctívané tradicemi a ženy považované za „všeobecný komfort“. Umělkyně pracovala také s kaligrafickými znaky umístovanými na živé tělo, čímž naznačila kontrast mezi přirozeností a svázaností náboženstvím a odkrývala psychologické problémy, politiku a sociální stereotypy.

6 Špiclová, Z. (2017). Odtělesnění ve virtuálním umění [Online]. Vol. 13. *Ostium*, s. 27. Retrieved from <http://www.ostium.sk/sk/odtelesneni-ve-virtualnim-umeni/>